

IQLIM O'ZGARISHI: TABIAT VA INSONIYAT MUAMMOSI

*Alfraganus universiteti tibbiyot
fakulteti 2-kurs talabasi
Bahodirova Mohichehra
Yusupova Sevinch*

Annotatsiya: iqlim o'zgarishi bugungi kundan butun dunyo ahlosini tashvishga solayotgan eng dolzarb muammolardan biridir. Bu nafaqat tabiat, balki inson salomatligi, iqtisodiyot, qishloq xo'jaligi va hayot tarziga bevosita tasir qilmoqda.

Kalit so'zlar: iqlim, dunyo, qishloq xo'jaligi, tabiat, suv, issiqlik, kasalliklar, aholi.

Kirish: Iqlim o'zgarishi — bu nafaqat tabiat, balki insoniyatning ham kelajagi uchun jiddiy tahdid hisoblanadi. Bugungi kunda iqlimning tez o'zgarishi, global isish, to'fonlar, qurg'oqchilik va boshqa tabiiy ofatlar bizni kuzatmoqda. Bu o'zgarishlarning tabiatga va inson salomatligiga ta'siri kundan-kunga aniqroqqa aylanib bormoqda.

Iqlim o'zgarishining sabablarini tushunish:

Iqlim o'zgarishining asosiy sabablaridan biri insoniyatning harakatlaridir. Quyidagi omillar iqlim o'zgarishiga olib kelmoqda:

1.Ko'mirdan foydalanish: Energiya ishlab chiqarish uchun ko'mir va boshqa fosil yoqilg'ilarining yondirilishi atmosferaga karbonat angidrid (CO_2) va boshqa gazlarni chiqaradi. Bu gazlar atmosferada to'planib, issiqlikni ushlab qoladi va global isishni keltirib chiqaradi.

2.Sanitariya va qishloq xo'jaligi amaliyotlari: O'rmonlarning kesilishi va qishloq xo'jaligi uchun yerlarning kengaytirilishi, ayniqsa, issiqxona gazlarini ko'paytiradi. Shuningdek, hayvonlarni boqish uchun kerakli ozuqa mahsulotlarini ishlab chiqarishda ko'p miqdorda metan chiqariladi, bu ham iqlimga ta'sir qiladi.

3.Sanoat rivojlanishi: Yirik sanoat korxonalari ko'plab ifloslantiruvchi moddalarni havoga chiqarib, iqlim o'zgarishiga hissa qo'shadi. Shuningdek, avtomobillar va transport vositalari ham atmosfega karbonat angidrid gazini chiqaradi.

Iqlim o'zgarishining tabiatga ta'siri:

Iqlim o'zgarishi tabiatni jiddiy tarzda ta'sirlamoqda:

1.Qurg'oqchilik va suv taqchilligi: Iqlimning o'zgarishi suv resurslarini kamaytiradi, bu esa qurg'oqchilik va suvning ifloslanishiga olib keladi. Ayrim mintaqalarda suv ta'minoti, jumladan ichimlik suvi, jiddiy ta'sir ko'rmoqda.

2.O'rmonlarning yo'qolishi: Iqlimning o'zgarishi va inson faoliyati natijasida o'rmonlar qisqarishi davom etmoqda. Bu esa hayvonot dunyosining mavjudligini xavf ostiga qo'yimoqda va karbonat angidrid gazini ushlab turish imkoniyatini kamaytiradi.

3. Ekosistemalar va biodiversitet: Ko‘plab o‘simlik va hayvon turlari iqlim o‘zgarishiga moslasha olmayapti. O‘simliklar va hayvonlar o‘zlarining yashash muhitlarini yo‘qotmoqda yoki migratsiya qilishga majbur bo‘lmoqda. Bu esa turli xil ekosistemalarni buzadi.

4. To‘fonlar va yong‘inlar: Issiqlik to‘lqinlari, kuchli yomg‘irlar va boshqa tabiiy ofatlar ko‘paymoqda. Bular ekologik muammolarni kuchaytiradi va insoniyat uchun katta xavf tug‘diradi.

Iqlim o‘zgarishining inson salomatligiga ta’siri:

Iqlim o‘zgarishi inson salomatligiga ham ta’sir qiladi:

Nafas olish tizimi kasalliklari: Havo ifloslanishi va issiq to‘lqinlar astma, bronxit va boshqa nafas olish tizimi kasalliklarini kuchaytiradi.

1. Yuqumli kasalliklar: Iqlimning o‘zgarishi orqali yangi kasalliklar, masalan, malyariya va deng kabi kasalliklar yangi hududlarga tarqalmoqda. Issiq va nam sharoitlar insektlar va patogenlarning ko‘payishiga olib kelmoqda.
2. Psixologik salomatlik: Iqlim o‘zgarishiga bog‘liq tabiiy ofatlar, masalan, toshqinlar, yong‘inlar yoki qurg‘oqchiliklar, odamlarning psixologik holatini yomonlashtiradi, stress, depressiya va xavotirning ko‘payishiga olib keladi.
3. Oziq-ovqat xavfi: Iqlim o‘zgarishi tufayli qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining kamayishi va qashshoqlikning oshishi natijasida oziq-ovqat xavfi ko‘payadi. Bu oziq-ovqat ta’minoti bo‘yicha yangi muammolarni keltirib chiqaradi.

Iqlim o‘zgarishini oldini olish va uning salbiy ta’sirini kamaytirish uchun quyidagi choralarni ko‘rish zarur:

Yashil energiyaga o‘tish:

Yashil energiya manbalaridan foydalanish: Quyosh, shamol, geotermal va gidroenergiya kabi toza energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish zarur. Bu fosil yoqilg‘ilarga, ayniqsa ko‘mir va neftga bo‘lgan bog‘liqlikni kamaytiradi, natijada karbonat angidrid gazining atmosferaga chiqarilishi kamayadi.

Energiya samaradorligini oshirish: Uydagi energiya sarfini kamaytirish va energiya samaradorligini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni, masalan, energiya tejovchi lampalar, izolyatsiya materiallari, elektr transport vositalarini qo‘llash kerak.

Tabiatni muhofaza qilish:

O‘rmonlarni himoya qilish va tiklash: O‘rmonlar nafaqat karbonat angidridni ushlab turish, balki turli ekosistemalar va hayvonot dunyosini qo‘llab-quvvatlash uchun ham muhimdir. O‘rmonlarni kesishning oldini olish va yangi o‘rmonlarni ekish zarur.

Biodiversitetni saqlash: O‘simlik va hayvon turlarining yo‘qolishini oldini olish uchun biodiversitetni saqlashga qaratilgan choralarga rioya qilish lozim. O‘rmonlar va boshqa tabiiy hududlarni himoya qilish, ularda yovvoyi tabiatni qo‘llab-quvvatlash kerak.

Qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat ishlab chiqarish: Barqaror qishloq xo‘jaligi amaliyotlari: Oziq-ovqat ishlab chiqarish uchun ekologik toza va barqaror qishloq xo‘jaligini rivojlantirish zarur. Pestitsidlar va o‘g‘itlardan haddan tashqari foydalanish, qishloq xo‘jaligi jarayonlaridan keladigan chiqindilarni kamaytirish muhim.

Oziq-ovqatni tejash: Oziq-ovqatni isrofgarchilik bilan sarflamaslik, chakana savdolar orqali ularning isrof bo‘lishining oldini olish kerak. Oziq-ovqatni samarali taqsimlash va iste’mol qilish iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashishda yordam beradi.

Transport tizimini takomillashtirish:

Elektr transporti: Avtomobillar va boshqa transport vositalarini elektr energiyasi bilan ishlaydigan vositalarga almashtirish, shuningdek, transport tarmoqlarini yanada samarali va ekologik toza qilish zarur.

Jamoat transportiga o‘tish: Jamoat transportini rivojlantirish va shaxsiy transportni kamaytirish orqali, yo‘l-transport tarmog‘ida chiqindilarni kamaytirish mumkin.

Qurilish va shaharsozlik: Barqaror shaharsozlik: Yashash joylarida energiya tejash va tabiat bilan uyg‘un bo‘lishi uchun energiya samarali qurilish texnologiyalarini qo‘llash lozim. Yashil inshootlar, ya’ni quyosh panellari va yomg‘ir suvini yig‘ish tizimlari, ekologik qurilish materiallari ishlatilishi kerak.

Havo sifatini yaxshilash: Shaharlar va sanoat hududlaridagi havoni tozalash uchun zarur texnologiyalarni joriy qilish muhim.

Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar:

Iqlim o‘zgarishi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar: Iqlim o‘zgarishini tushunish va uning oldini olish uchun ko‘proq ilmiy izlanishlar olib borish, yangi texnologiyalarni ishlab chiqish kerak. Bunga yangi energiya manbalarini topish, atmosferaga zararli gazlarning chiqishini kamaytirish texnologiyalarini yaratish kiradi.

Innovatsion yechimlar: Karbonat angidridni ushlab qolish va saqlash texnologiyalarini ishlab chiqish, bug‘lanishni kamaytirish, samarali ishlab chiqarish texnologiyalarini ishlab chiqish zarur.

Xalqaro hamkorlik: Parij kelishuvi va xalqaro majburiyatlar: Iqlim o‘zgarishi global muammo bo‘lib, uni bartaraf etish uchun barcha mamlakatlar hamkorlikda ishlashlari kerak. Bunga Parij kelishuviga rioya qilish, iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish uchun birgalikda harakat qilish va global miqyosda harakat qilish kiradi.

Keng jamoatchilikni jalb qilish: Iqlim o‘zgarishi masalasida jamoatchilikni xabardor qilish, ta’lim va targ‘ibot orqali odamlarni toza energiya, atrof-muhitni himoya qilish, tabiiy resurslarni tejash kabi masalalarda faol qatnashishga undash zarur.

Chora-tadbirlarni amalga oshirish: Soliq imtiyozlari va rag‘batlar: Ekologik toza texnologiyalarni rivojlantirish uchun davlatlar tomonidan moliyaviy rag‘batlar va

solisqlarni kamaytirish choralarini ko‘rish zarur. Yashil texnologiyalarni ishlab chiqish va qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining bir qismi bo‘lishi kerak.

Bugun iqlim o‘zgarishi insoniyat oldida turgan eng jiddiy muammo ekani jahon hamjamiyati tomonidan tan olingan. Iqlim o‘zgarishi inson hayotining barcha sohalariga ta’sir ko‘rsatmoqda va iqlim o‘zgarishining salbiy oqibatlarini oldini olish hamda yangi hayot sharoitlariga moslashish bo‘yicha kechiktirilmaydigan choralar ko‘rishni talab etmoqda.

Zamonaviy ilm-fan insonning avvalambor qazib olinadigan yoqilg‘ini yondirish natijasida issiqxona gazlarining chiqarilishi bilan bog‘liq xo‘jalik faoliyati iqlimga sezilarli ta’sir ko‘rsatayotganini tasdiqlovchi jiddiy asoslar taqdim qilmoqda.

O‘zbekistonda 1880 yildan to hozirgi vaqtgacha bo‘lgan davrda o‘rtacha yillik harorat 1,6 daraja (13, 2 dan 14,8 °S gacha) oshdi, bu global miqyosda kuzatilayotgan o‘rtacha sur‘atlardan yuqoridir. Mutaxassislarning prognozlariga ko‘ra 2030-2050 yillarda mintaqada havo harorati yana 1,5-3°Sga ko‘tarilishi mumkin. Havo haroratining ayniqsa Orolbo‘yida ko‘tarilishi kutilmoqda, bu esa mahalliy iqlim o‘zgarishlari bilan yanada og‘irlashadi.

O‘zbekiston iqlim o‘zgarishi oqibatlari ta’siriga ko‘proq moyil bo‘lgan mamlakatlar qatoriga kiradi. Ekspertlarning baholariga ko‘ra atmosferada issiqxona gazlari konsentratsiyasining bundan keyin ham ortishi, qurg‘oqchilik natijasida suv va oziq-ovqat tanqisligi xavfini ko‘payishiga, issiq mavsum davomiyligi va qizg‘inligining oshishi tufayli aholi sonining ortishiga, shuningdek sellar, toshqinlar va boshqa xavfli hodisalarning takrorlanishiga olib keladi. Undan tashqari, bunday ilish ekotizimlar holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, va Orolbo‘yi, Qoraqalpog‘iston, Surxondaryo, Buxoro va Xorazm viloyatlari kabi mintaqalarda ekologik vaziyatning keskinlashuviga olib keladi.

2017 yil 19 aprelda O‘zbekiston Parij bitimini imzoladi, 2018 yil 2 noyabrda ratifikatsiya qildi. O‘zbekiston Respublikasining O‘RQ-491-son “Parij bitimini ratifikatsiya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni 2018 yil 2 oktabrda qabul qilindi. Bitim O‘zbekiston uchun 2018 yil 9 dekabrda kuchga kirdi.

Parij bitimining maqsadi – IO‘DK amalga oshirilishini faollashtirish, global o‘rtacha haroratning industrialashtirishgacha (1750y.) bo‘lgan darajaga nisbatan 2°S ga saqlab turish hamda haroratning 1,5°S gacha o‘shishini cheklashga harakat qilishdan iborat, bu 2050 yilga kelib iqlim o‘zgarishi global ajratmalarini 40-70%ga kamaytirishni va 2100 yilga kelib uning 0 yoki manfiy ko‘rsatkichga yetkazishni talab etadi.

Parij bitimi bo‘yicha O‘zbekistonning asosiy majburiyati – 2030 yilga qadar issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulot birligiga nisbatan solishtirma ajratmalarini 2010 yildagi darajadan 10%ga qisqartirish.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 oktabrdagi PQ-4477-sonli qaroriga muvofiq, O‘zgidromet tomonidan tegishli vazirlik va idoralar bilan hamkorlikda tayorlangan “2019-2030 yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining «Yashil» iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” tasdiqlandi va ushbu Strategiyani ilgari surish va joriy etish bo‘yicha Idoralararo kengash tuzildi. Ushbu Strategiyaning Harakatlar rejasi (Yo‘l xaritasi)ga muvofiq, har bir vazirlik va idoralarga iqlim o‘zgarishini yumshatish yoki unga moslashish bo‘yicha vazifalar yuklatilgan.

“Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to‘g‘risida” va “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunlarining qabul qilinishi O‘zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etishni tezlashtirish (quyosh va shamol elektr stansiyalarni qurish) uchun huquqiy va me‘yoriy asos yaratdi.

Xulosa: Iqlim o‘zgarishi tabiat va inson hayotiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Tabiatni va insoniyatni himoya qilish uchun global miqyosda hamkorlik zarur. Insoniyatning atrof-muhitga bo‘lgan ta’sirini kamaytirish va iqlim o‘zgarishini nazorat qilish, kelajakdagi insonlar va ekosistemalar uchun muhimdir. Yashil energiya manbalariga o‘tish, o‘rmonlarni himoya qilish, suv resurslarini tejash kabi choralar global iqlim o‘zgarishini yengillashtirishda yordam beradi.

Iqlim o‘zgarishining oldini olish uchun faqat davlatlar va hukumatlar emas, balki har bir inson ham o‘z hissasini qo‘shishi kerak. Yashil energiyaga o‘tish, tabiatni himoya qilish, ekologik barqaror amaliyotlarni qo‘llash orqali, biz iqlim o‘zgarishining salbiy ta’sirlarini kamaytirishimiz mumkin. Har birimizning kichik harakatlarimiz ham global o‘zgarishlarga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Geneva, Switzerland, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi rasmiy sayti: <https://eco.gov.uz>
3. United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). The Paris Agreement, 2015.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 oktabrdagi PQ-4477-sonli Qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi (2019–2030)” hujjati.
6. National Geographic. Climate Change Effects. <https://www.nationalgeographic.com/environment>
7. BBC Future Planet. Climate change and health impacts, 2022.
8. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO). Climate change and health, 2021